

Žena jako subjekt a objekt nacionalismu. K ideologii Boženy Vikové-Kunětické*

Dominik Šípoš

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Historický ústav
dominik.sipos@uhk.cz

SYNOPSIS

Woman as Subject and Object of Nationalism: The Ideology of Božena Viková-Kunětická

This study examines the connection between the categories of nation and gender in the ideology of Božena Viková-Kunětická. Through the analysis of her public statements and speeches, it seeks to better understand the functions and roles in which Viková-Kunětická imagined women serving the Czechoslovak national project. It also considers whether she perceived women (including herself) as active political agents — i.e. as subjects or else as passive objects. The text is methodologically based on the classification of women's roles developed by Nira Yuval-Davis in her works on gender and nationalism, reconstructing the views of a female politician on the role of women on three levels: practical-natural, symbolic, and practical-political. Taken together, these three levels make up a particular national feminine discourse founded by its ideologue Božena Viková-Kunětická. The conclusion is devoted to the assessment of the relevance of the designation of the writer as an ideologue of the matriarchy.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Božena Viková-Kunětická; nacionalismus; mateřství; první republika; Československá národní demokracie / Božena Viková-Kunětická; nationalism; motherhood; First Republic; Czechoslovak National Democracy.

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2024.2.1>

Nacionalismus jako mnohvrstevnatý socio-kulturní fenomén je v centru pozornosti badatelů již po několik generací. Nejednoznačnost pojmu je na jednu stranu matoucí, přináší však i pluralitu teorií. Jedním z novějších přístupů je aplikace kategorie genderu, prostřednictvím níž je kladen důraz na diferenciaci ženských a mužských rolí v národních projektech.¹ K takovému postupu přímo vybízí osobnost Boženy

* Text vznikl v rámci projektu SV FF UHK 2104/2024: Božena Viková-Kunětická a fašismus: mezi rozumem a nouzí.

1 Do kategorie nových přístupů jej zařadil Umut Özkirimli (2010) ve svém přehledu teorií nacionalismu. Odkaz obsahuje rovněž čítanka textů Johna Hutchinsona a Anthonyho

Vikové-Kunětické,² první zvolené poslankyně nejen ve střední, ale i v západní, jižní a východní Evropě (dříve ve Finsku a v Norsku).

Jejímu životu byla věnována řada studií. Díky pracím Luboše Velka (2007, s. 259–319) a Jiřího Kořalky (1996, s. 307–320) je pečlivě zmapována volba do českého zemského sněmu v roce 1912. Marie Neudorfllová (1999, s. 255–299), Petra Štěpánková (2006, s. 14–37) a další badatelky³ věnovaly pozornost její činnosti před první světovou válkou. Literární činnost Vikové-Kunětické se stala předmětem interdisciplinárního výzkumu Libuše Heczkové, která pojednala o jejím pojetí mateřství v beletrii (Heczková 2006, s. 38–49; dále viz Pynsent 2004, s. 66–88). Zásluhou Libuše Heczkové se lze seznámit s politickými projevy (Heczková — Svatoňová 2012) členky mladočeské a následně národně demokratické strany, za niž kandidovala a v jejíž řadách působila až do své smrti v roce 1934.

Badatelský zájem o její osobu však není rozložen rovnoměrně, převažuje politická a beletristická činnost před první světovou válkou, méně pozornosti bylo věnováno období po roce 1918.⁴ Tematicky je fokus kladen na její pojetí ženství a roli ženy ve společnosti, avšak její nacionalismus je velmi často odbyt opakovaním předchozích výsledků bádání: autorky a autoři vesměs konstatují odpor k Masarykovi, k Němcům, kritiku židovského obyvatelstva a obdiv ke slovanství. Komplexní pojednání o nacionalismu jako ideovém zázemí utvářejícím její představy o světě a společnosti chybí.⁵

D. Smithe (1994), kde editoři úryvek ze sborníku Floyi Anthias a Niry Yuval-Davis *Women and the Nation-State* (1989) zařadili do sekce Beyond Nationalism, obsahující novější teorie.

2 Božena Viková-Kunětická (1862–1934), spisovatelka a politička. Ve své prozaické a dramatické tvorbě se věnovala postavení žen ve společnosti 19. století, mezi její nejznámější romány patří *Justýna Holdanová* či *Medřická*. Za svou uměleckou tvorbu byla v roce 1927 jmenována členkou České akademie věd a umění. Do politiky vstoupila již před první světovou válkou, v letech 1909–1917 zasedala ve výkonném výboru mladočeské strany a v roce 1912 byla v doplňovacích volbách do českého zemského sněmu zvolena poslankyní. Stála na pozici radikálního českého nacionalismu a z tohoto důvodu se odmítala podílet na aktivitách mezinárodního ženského hnutí. Po první světové válce usedla v Revolučním národním shromáždění, kde zastupovala Československou národní demokracii vedenou Karlem Kramářem. Po roce 1925 se její politická kariéra omezila na vnitrostranickou agendu a veřejné vystupování. Na sklonku života žila v ústraní u své dcery na zámečku v Libočanech u Žatce.

3 Nutno zmínit příspěvky Ježková 2014, s. 83–91, a Železná 2014, s. 203–212; autorky se tematickým zaměřením nejvíce přiblížily předkládané studii.

4 Výjimkou je úvod Libuše Heczkové v knize *Jus Suffragii* (Heczková — Svatoňová 2012), kde se autorka období po první světové válce nevyhýbá. Cíleně se jej však dotýká až Dana Musilová (2007), kdy kromě odkazů na Vikovou-Kunětickou v obecném pojednání o postavení žen — političek předkládá medailonek na s. 118–119. Prostor autorce románů a dramát věnovala ve své kvalifikační práci Eva Szopová (2011).

5 Nejblíže mému záměru je práce Luboše Velka. Jeho rozsáhlá studie obsahuje pasáž věnovanou osobě a programu Vikové-Kunětické, v níž naznačuje postuláty jejího myšlení. Autor odkazuje na národovecký přístup k ženství, svobodné mateřství i na poměr k Čechům žijícím v pohraničí. Dalším zajímavým příspěvkem je esej Roberta Pynsenta o českém ženském antisemitismu v první polovině 20. století, který se dotkl i postojů Vikové-Kunětické (Pynsent 2008, s. 413–423).

Předkládaná studie usiluje o částečné vyplnění identifikované mezery. Primárním cílem je rekonstrukce názorů Boženy Vikové-Kunětické na vztah ženy a národní spolpolitosti, politickou dvou nejčastěji skloňovaných témat, po vzniku Československa. Záměrem je tedy, jinými slovy, zodpovědět otázky: Jak Viková-Kunětická chápala vztah ženy a národa? Považovala ženy za subjekty, či objekty nacionalistické politiky?

Temporální rámec pojednání, Československá republika v rozmezí let 1918–1934, reflektuje „bílé místo“ ve výzkumu života první ženské zákonodárkyně a zároveň je determinován jejím členstvím v Československé národní demokracii.⁶ Přestože se nabízí srovnání názorů Vikové-Kunětické před první světovou válkou a po ní, tento přístup nebyl zvolen z následujících důvodů: zatímco před rokem 1918 byla, jak konstatuje řada autorek,⁷ agenda ženského hnutí v souladu s cíli českého národního boje a obě skupiny (ženské a národní hnutí) kooperovaly, dosažením národního státu se situace změnila.⁸ Všeobecné volební právo a ústavou garantovaná rovnoprávnost postavily představitelky liberálního, socialistického, katolického a později vzniklého komunistického proudu⁹ před nutnost reflektovat nové výzvy a přeformulovat své cíle. Zcela stranou však zůstávala skupina žen organizovaných v ČsND. Pro ně národní projekt započatý před první světovou válkou získáním samostatnosti neskončil, národnostní menšiny žijící na území Československa vnímaly jako nepřátele státu a obávaly se narůstající podpory socialistických myšlenek. Negativní vztah k národnostním menšinám a ideologie založená na radikálním českém nacionalismu bránily spolupráci s političkami ostatních stran.¹⁰ Klady důraz na kontinuitu s tradicí

6 ČsND sice vznikla až v roce 1919, navazovala však na Českou státoprávní demokracii ustavenou o rok dříve. Na sjezdu 1919 změnila pouze svůj název.

7 Srov. Bahenská — Heczková — Musilová 2010; tytíž 2011; David 1991, s. 26–45; Malečková 2004, s. 167–188; táž 2000, s. 293–310.

8 O konceptu vlasteneckého feminismu hovoří ve své knize i Vlasta Kučerová (1914); sama se později v řadách ČsND angažovala pod jménem Borovičková.

9 Při klasifikaci vycházím z typologie uvedené v Musilová 2007, kde lze k jednotlivým proudům dohledat doplňující informace. Dále se liberálnímu a katolickému proudu věnuje Jana Burešová (2001), političky z ČSL jsou předmětem zájmu monografie Jiřího Havelky (2018), ke komunistickému a socialistickému proudu viz biografii čelné představitelky Landové-Štychové (Holubec 2021).

10 Viková-Kunětická s poslankyněmi z dalších stran sice během svého působení v RNS spolupracovala, jak dokládají společné podané návrhy zákonů, po roce 1920 však jejich aktivity zavrhovala. Důvodem byl její negativní postoj k myšlenkám socialismu v jakémkoliv, zejména sovětské formě. Úpadek slovanství v sovětském Rusku připisovala „židovsko-německé bolševické klice“. I z tohoto důvodu nedocházelo ke kooperaci aktivit s ženami organizovanými v Československé straně socialistické/Československé straně národně socialistické. Relace reflektovala perspektivu národní demokracie, kdy konkurenční stranu vnímala jako představitelku „nepravého nacionalismu“ příliš orientovanou na ideologii socialismu. Během slučování národních stran na konci první světové války, jež bylo počátkem ČsND, to byla právě strana národních socialistů, která trvala na zohlednění adjektiva socialistický v názvu nového uskupení. To Kramář a další osobnosti zavrhlí a vznikl tak narativ o „klamavém nacionalismu“. Jiným příkladem potýkání a rozporů mezi národně demokratickým a dalšími proudy ženského hnutí je soupeření v rámci československé části tzv. Malé ženské dohody. K problematice viz Dudeková Kováčová 2022, s. 56–78.

19. století, kdy bylo postavení žen řešeno jako součást národního projektu, fakticky mu však bylo podřízeno. Jejich národně-konzervativní přístup navazující na Boženu Němcovou,¹¹ Bohuslavu Rajskou či Terézu Novákovou¹² je vyčlenil mimo hlavní proud ženského hnutí a determinoval postoje k nově nastoleným otázkám. V národní demokracii představovaly menšinovou politickou sílu, disponovaly však významným intelektuálním a sociálním kapitálem.¹³ Jejich aktivity dosavadní badatelská praxe opomíjí.

Božena Viková-Kunětická byla bezesporu nejvýznamnější osobností ženské části národní demokracie, což dokládá osobní korespondence s předsedou strany Karlem Kramářem, z níž vyplývá oboustranná náklonost a ideologická spřízněnost.¹⁴ Díky tomu patřila spisovatelka do okruhu blízkých spolupracovníků dlouholetého vůdce ČsND, což se odrazilo na její pozici ve stranické hierarchii, zejména pokud se týkalo členství v ústředním výkonném výboru.¹⁵ V ženském křídle strany zaujímala až do konce svého života neotřesitelné postavení; předsedala ženské zemské komisi

11 K těmto otázkám viz Filipowicz 2007 či Štěpánová 2014, s. 40–48.

12 Pohled Novákové a Vikové-Kunětické na mezinárodní hnutí byl takřka identický. Obě opakovaně odmítaly univerzalistické pojetí a zastávaly národní pozice, což v případě Vikové-Kunětické vedlo i k bojkotu mezinárodního kongresu v Budapešti a k dalším projevům odporu. Viz Dudeková Kováčová 2014, s. 91–127; k názorům Terézy Novákové srov. Nováková 1912, s. 354–364.

13 Přítomnost příslušnic společenské elity ilustruje například kandidátní listina předsednictva ženské zemské komise. Vedle předsedkyně Vikové-Kunětické, již výčet označuje jako spisovatelku, ve vedení ženské komise zasedaly tehdejší poslankyně Eliška Purkyňová, redaktorka Milena Síssová (sestra Františka Sise, spolupracovnice K. Kramáře), manželka velkoobchodníka Ema Kösslerová nebo ředitele gymnázia Bohumila Smolařová. Mimo tehdejší vedení zůstávala vydavatelka *Nové síly* a budoucí senátorka Anna Vetterová-Bečvářová. Všechny jmenované se v různé míře aktivně zapojovaly do vnitrostranického i veřejného dění; viz *Nová síla* 2, 1922, č. 4, s. 24. Dle statistiky uložené v archivu měla ženská zemská komise v Čechách roce 1926 celkem 19 821 členek. Viz Archiv národního muzea (dále ANM), f. Antonín Hajn, inv. č. 5469, č. kar. 196.

14 Pojednání o vztahu Vikové-Kunětické a Kramáře by vydalo na samostatnou studii. Pro účely předkládané práce lze stručně vystihnout některé prvky, především z její perspektivy. Kramář byl pro Vikovou-Kunětickou politickým idolem, s nímž se rozhodla spojit svou politickou kariéru — za jeho předsednictví vstoupila do Národní strany svobodomyšlné, získala mandát, následovala jej jako prvního ministerského předsedu vysněného národního státu. Spolu s Viktorem Dykem a Františkem Hlaváčkem představovali nejzarytější stoupence Kramářem prosazované politické linie. V dopise z roku 1922 bilancovala svůj život od prvního seznámení s Kramářem takto: „Vaše bytost postupovala pomalu tak bytost mou, že jsem často nevěděla a nevím, kde myslím a tvořím já a kde myslíte a tvoříte vy“; ANM, f. Karel Kramář, inv. č. 766, č. kar. 18, dopis z 29. 9. 1922. Karton obsahuje rovněž další korespondenci přijatou od Vikové-Kunětické. Sympatie se však nevztahovaly pouze k němu, ale k i jeho manželce Naděždě, která pro spisovatelku symbolizovala slovenské Rusko. Ilustrativní je text napsaný na památku Naděždy Kramářové, viz Sís 1937, s. 101–104.

15 Volenou členkou výkonného výboru byla prokazatelně v letech 1919–1929; viz *Desetiletí Československé národní demokracie. Publikace k pražskému sjezdu strany 13. a 14. dubna 1929.*

v Čechách a současně ženskému ústředí strany.¹⁶ V rámci zemské komise založila v roce 1924 Hraničářské komitét, pod jehož záštitou realizovala aktivity na podporu českých rodin žijících v pohraničí.¹⁷ Dvakrát kandidovala za pražský obvod do Senátu Národního shromáždění. Poprvé ze třetího místa v roce 1920 a posléze zasáhla do volebního klání 1925 jako lídryně za ženské ústředí.¹⁸ Přestože ani jednou zvolena nebyla a její účast v nejvyšší politice se omezila na kooptovaný poslanecký mandát v RNS a krátké období v senátu po rezignaci Jana Herbena v roce 1925, jde o doklad jejího dominantního postavení v ženské části národní demokracie.¹⁹ Viková-Kunětická byla bezesporu subjektem nacionalistické politiky a lze snad dokonce hovořit o mýtu „vzoru“ či proroka hodného následování. K jeho konstrukci přispívala ona sama svými odkazy na politickou zkušenost i morální důvody kandidatury,²⁰ současně

-
- 16 Ani v jednom ze stranických orgánů nebylo její předsednictví kontinuální. Například v roce 1919 funkce z rodinných důvodů opustila, aby se k nim po krátké pauze vrátila. Porozumění organizaci žen v národní demokracii ztěžuje terminologická pluralita. Organizační řády z let 1920 i 1933 staví ženy ve straně na roveň profesních odborů či mládežnické organizace a přisuzují jim jistou autonomii. Řád přijatý v roce 1920 hovoří o ženských komisích (pro přehlednost setrvám u tohoto sousloví), v řádu přijatém na sjezdu v roce 1933 je použito označení odbory. Sama Viková-Kunětická i další představitelé strany však vedle toho během 20. let užívali i substantivum ústředí. S jistotou lze konstatovat, že struktura ženské stranické organizace kopírovala celostranickou, tedy místní — župní — zemské komise a společná centrální. Viková-Kunětická byla po celou dobu svého členství v ČsND aktivní zejména v centrální a ženské zemské komisi v Čechách.
- 17 Na vzniku organizace se podílela ženská zemská komise v čele s Vikovou-Kunětickou a Mladá generace ČsND zastoupená předsedou Jiřím Horákem. Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, č. přih. 59/55, Provolání, srov. např. *Nová síla* 6, 1926, č. 11, s. 33–34 a 48.
- 18 Nakonec opět zůstala na třetím místě. Z hlediska volebního potenciálu strany šlo i v Praze o nevolitelnou pozici; *Nová síla* 5, 1925, č. 32, s. 164–165. U Karla Kramáře však požadovala zařazení na druhé místo; ANM, f. Karel Kramář, inv. č. 766, č. kar. 18. Vikovou-Kunětickou lze bezesporu považovat za nejvýznamnější členku ČsND, nezodpovězenou zůstává otázka jejího vlivu na chod strany. Z pramenů různé povahy vyplývá, že se v rámci výkonného výboru soustředila na podporu Kramáře a v případě rozporů ustupovala jeho vlivu. Jejich rozsáhlá korespondence nese znaky servility a bezmezného obdivu k předsedovi strany.
- 19 V přístupu národních demokratů k ženským organizacím lze nalézt pragmatičnost vlastní mladočechům v roce 1912. Kandidatura Vikové-Kunětické byla, jak dokládá L. Velek, „volbou z rozumu“. Oproti dalším stranám sloučeným v ČsND byli totiž jediní, kdo v programu vysloveně nepožadoval volební právo i pro ženy. Jak ilustruje příklad dr. Bohuslava Franty, absence požadavku neznámá negativní postoj mladočechů k volebnímu právu žen. Mladočeský poslanec byl v říšské radě referentem pro volební právo žen. Na jeho podporu připravil argumenty, které však nebyly projednány; než se tak stalo, začala válka. V roce 1916 je vydal tiskem, viz Franta 1916. Poválečný národně demokratický program sice Josef Harna (2017, s. 92) hodnotí jako jeden z nejpracovitějších, avšak ve srovnání s konkurenčními subjekty ČsND svým členkám nenabízela volitelné pozice. Statistika dostupná v Musilová 2007, s. 57–60.
- 20 Ona sama svůj úspěch nepovažovala za vítězství feminismu, ale za krok k emancipaci českého národa; viz LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Fragment projevu na Slo-

byla glorifikována na stránkách spřízněných periodik a v rámci národní demokracie. Některé pisatelky ji ve vzájemné korespondenci titulují „vůdkyně“.²¹ Vybízela ženy nepřímou i cíleně k následování a podpoře národního a slovanského projektu. Jednalo se však o značně asymetrický vztah determinovaný vnímáním vlastní osoby jako českého ženského ideálu. Ona sama zasvětila svůj život českému národu a stejné uvědomění žádala po ostatních ženách. Ženy váhající nad absolutní odevzdaností českému nacionalismu považovala za objekty, které je nutné přesvědčit. Její rétorická strategie je nejlépe patrná v jednom z projevů proneseném po roce 1920, kdy Viková-Kunětická ženy nejdříve označila za nepřipravené na politickou činnost, vyzvala je k drobné a kontinuální práci, která je naučí politicky myslet a připraví na vstup do národního projektu. Vystoupení ukončila slovy: „[...] prosím, abyste věřily, že poznání, které jsem získala životem, jest těžce vyšlapanou cestou, po níž můžete ale bezpečně a s důvěrou vždycky jít“.²² Jinými slovy: objekt nacionalistické politiky lze transformovat v subjekt pouze vírou a plněním povinností. Viková-Kunětická se stylizovala do role vůdce, kterou zastával v národní demokracii její vzor Karel Kramář.²³

Výchozí pramennou základnou je pozůstalost Vikové-Kunětické. Byla velmi aktivní ve veřejném prostoru, pořádala přednášková turné; v archivu se dochovaly písemné přípravy na tato vystoupení. Politické projevy tvoří nosnou část pramenné základny.²⁴ Dokumenty připravené k mluvenému přednesu rozšiřuje bohatá publicistická činnost, dílem publikovaná ve stranických periodících *Národní listy*, *Nová síla* a částečně v časopise *Naše menšiny* vydávaném národními jednotami v českém pohraničí. Soukromá korespondence s představiteli strany ve věci ženských komisí

vensku. Vlasta Borovičková o jejím pojetí feminismu v roce 1919 napsala: „Ani jako ženský poslanec nesloužila ženám, nýbrž národu. Pro politiku byla špatnou feministkou, tj. nebyla vůbec feministkou. Tato žena chová v sobě nejlépe poklad národní duše, ona je vestálkou jejího ohně“; cit. dle Voborník 1934, s. 34.

21 Např.: „Chceme prostými slovy a ze srdce upřímného říci, že Vám — své drahé vůdkyni a hrdinnému vzoru velké životní energie a víry [...]“, „[...] abychom podaly tím důkaz lásky a vděčnosti Vám, slovutné naší vůdkyni, vždy plně hlubokého citu [...]“, „Vděčny za celoživotní Vaše dílo, v obdivu Vaší statečnosti, pozdravujeme ve Vás svou vůdkyni [...]“; LA PNP, Božena Viková-Kunětická, č. kar. 4, příhr. č. 59/55, ČsND, ženská komise — Český Brod, ČsND, ženská komise — Jindřichův Hradec nebo ČsND, ženská komise — Litomyšl.

22 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, Projev na politickém semináři.

23 Uplatnění dichotomie subjektu a objektu odráží charakter pramenů vzniklých ve specifické komunikační situaci, kdy Viková-Kunětická jako individualita komunikovala často směrem k anonymním recipientům. Opozice *já a oni* je tak analytickou pomůckou. Obě pozice jsou fakultativní a determinované okolnostmi. Současně je nutno vzít na vědomí, že mezi postoje Vikové-Kunětické a názory ostatních členek nelze klást rovnítko. V ČsND působily další vnitrostranicky i veřejně aktivní členky (viz pozn. 13). Budoucí výzkum by tak mohl obsáhnout ideologickou shodu nebo existenci vnitřní opozice. Inspirativní může být Hanou Krutílkovou modifikovaný model genderové analýzy. V kombinaci s obsahovou analýzou by mohla vzniknout rekonstrukce pozic, jež v rámci strany zaujímal ženské křídlo nejen v ideologii, ale i v praxi. K dané metodologii viz Krutílková 2022, s. 16–19.

24 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8 až 10. V dalších citacích bude vzhledem k absenci inventárního čísla uváděno označení složky. Cennou pomůckou je zmíněná edice Heczková — Svatoňová 2012 i tištěný soubor Viková-Kunětická 1919.

umožňuje nahlédnout do vnitrostranického dění nejen perspektivou Vikové-Kunětické, ale i dalších členů ČsND.²⁵

METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

Předchozí badatelská činnost vykazuje jeden společný rys: k Boženě Vikové-Kunětické bylo často přistupováno jako k feministce, aktérce bojující za rovnoprávnost žen, jejímiž projevy mělo být všeobecné volební právo, ukončení nuceného celibátu učitelek a rovné postavení muže a ženy.²⁶ Viková-Kunětická však stála svými radikálními postoji k mateřství mimo hlavní feministický proud²⁷ a netajila se odporem k „mezinárodnímu feministickému hnutí“.²⁸ Nad zájmy ženy nadřazovala národ a slovanskou rasu. Zlepšení postavení žen spojovala se svobodou pospolitosti a vlastním národním státem.

Budu tedy při výzkumu vztahu ženy a národního celku přistupovat k Vikové-Kunětické jako k nacionalistce. Nacionalismus definuji v návaznosti na J. Breuillyho (1982) a Anthonyho D. Smitha (2009; 2008) jako ideologii, politické hnutí usilující o zisk a udržení autonomie, jednoty a identity jménem populace, jejíž někteří členové ji považují za skutečný nebo potenciální národ. Příznivec tohoto směru sdílí představy o tom, že lidstvo je rozděleno do národů s vlastním specifickým charakterem, národ je zdrojem politické síly, každý z nich má právo na svou autonomii a suverenitu a globální mír může být vybudován pouze na základě plurality svobodných národů.²⁹ Tento přístup umožňuje vyhnout se vnímání nacionalismu, častému v české historiografii a ve společenském myšlení, jako negativního šovinismu kontrastujícího s pozitivním vlastenectvím, což dovolí neutrálně, ale současně kriticky přistoupit k nacionalismu Vikové-Kunětické. Nacionalistická ideologie v závislosti na míře ztotožnění determinuje představy o světě, společnosti, kultuře a politice. U Boženy Vikové-Kunětické bude tímto prizmatem zkoumán její názor na roli ženy

25 ANM, f. Karel Kramář, inv. č. 766, č. kar. 18. a ANM, f. Antonín Hajn, inv. č. 5470, č. kar. 196.

26 Významnou výjimkou je studie Luboše Velka (2007).

27 Pojem feminismus lze chápat v několika rovinách: může to být úhel pohledu na svět, filozofie, ideologie a hnutí. Uvedené roviny se v různé míře promítají do definic feminismu, které lze nalézt v relevantních publikacích. Například Karen Offen uvádí, že feminismus „je pojmenování komplexní kritické odpovědi na vědomou a systematickou subordinaci ženy jako skupiny muži jako skupině v daném kulturním rámci“ (Offen 2000, s. 20). Definice zastřešuje myšlenky, sociální praxi a organizační principy. V textu se inspiroji rovněž přístupem Bahenské, Heczkové a Musilové, které feminismus chápou jako „hnutí (masové úsilí o uskutečnění určité myšlenky) zaměřené na ženy jako skupinu a stojící za ženou, za jejím bojem o příležitosti a práva“ (Bahenská — Heczková — Musilová 2011, s. 15). Dále vycházím z úvah Hany Krutílkové (2022, s. 41–44). Pro základní orientaci a další referenční práce viz Miller 1995, s. 116–118 nebo Walters 2005.

28 Srovnej LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na sjezdu národně demokratických žen a Heczková — Svatoňová 2012, s. 239–251.

29 Nejedná se o doslovnou citaci, ale pracovní definici vycházející z obou autorů. Přístup k nacionalismu jako ideologii je jedním z několika primárních. Pro další přístupy viz například Hroch 2017, s. 310–332; Connor 2011.

v boji za národní samostatnost, již podle ní ještě nebylo vznikem Československa dosaženo.

Jako vhodný nástroj se pro výzkum orientovaný na ženy a národy jeví přístup izraelské socioložky Niry Yuval-Davis. Práce citované výše v pozn. 1 shodně odkazují na dvě její publikace: *Gender and Nation* (1997) a *Women, Nation, State* (Anthias — Yuval-Davis 1989). Obě vymezují několik oblastí, v nichž ženy působí v etnických a národních projektech. Metodologicky se přidržím starší klasifikace, kdy Yuval-Davis a Anthias hovoří o pěti takových oblastech. Ženy: a) jako biologické matky rodí nové členy společenství (viz Yuval-Davis 1996, s. 17–24); b) reprodukují etnické a národní hranice; c) jsou hlavními aktérkami ideologické reprodukce kolektivismu a přenášejí kulturu na další generace; d) jsou ohniskem i symbolem v ideologických diskurzích používaných při konstrukci, reprodukci a transformaci etnických/národních kategorií, e) účastní se národních, hospodářských, politických a vojenských zápasů (tamtéž, s. 6–12). Volba staršího vymezení je motivována snahou udržet jasně oddělenou linii mezi pojmy národ a stát. Národ je sociální skupinou, zatímco stát je vrcholnou organizací lidské společnosti.³⁰ Jelikož se soustředím na úlohu žen v národní pospolitosti, nikoliv na oblasti spadající pod vliv státu, ponechávám stranou oblasti představené v *Gender and Nation*, jako je občanství a práva či gender a armáda.³¹

Všech pět oblastí se vzájemně prolíná a není možné je oddělit. Výsledkem tohoto vícedimenzionálního modelu je celistvý obraz postavení ženy v českém národním projektu, jak jej koncipovala Viková-Kunětická.

MATEŘSKÁ POVINNOST K NÁRODU

Diskuse o ženských reprodukčních právech se často vede o zákonech upravujících umělé přerušování těhotenství a o právu žen rozhodovat o svém vlastním těle. Yuval-Davis upozorňuje, že v národních projektech je k ženám — matkám přístupováno jako k sociální skupině, nikoliv jako k individualitám. Význam žen jako osob schopných zajistit reprodukci dalších generací pospolitosti je určen centrální pozicí mýtu o původu (viz Smith 1999). V primordiálním pojetí národní identity, které převládalo až do druhé světové války, se jedinec stává členem etnika svým narozením. Národní identita je determinována národností jeho rodičů.³² Autorka identifikuje tři základní diskurzy takových přístupů; a) propopulační teorii, kdy jsou lidé vnímáni optikou moci a počet příslušníků národa přímo určuje jeho postavení v mezinárodním systému, b) eugenický diskurz, orientující se na „kvalitu“ narozeného člověka³³

30 S definicí nacionalismu kompatibilní je vymezení národa jako „pojmenovaného a sebe definujícího lidského společenství, jehož členové pěstují společné vzpomínky, symboly, mýty, tradice a hodnoty, sídlí v historické vlasti a ztotožňují se s ní, vytvářejí a šíří osobitou veřejnou kulturu a dodržují společné zvyky a společné zákony“ (Smith 2008, s. 19).

31 Ohledně spojení genderu a národa viz dále např. Mosse 2020; Nagel 1998, s. 242–269; Eriksen 2017, s. 1438–1449.

32 V některých kulturách hraje stěžejní roli muž, v některých naopak žena.

33 Nejčastější konotací je politika fašismu a Třetí říše. Diskuse k eugenice však probíhala i v meziválečném Československu. Pro orientaci lze odkázat na studii Michala Šimůnka

a za c) malthusiánskou perspektivu,³⁴ kdy je kvůli nedostatku zdrojů cílem omezit porodnost a zajistit tak lepší budoucnost národa (Yuval-Davis 1996, s. 17–24; 1997, s. 22–23).

Perspektivě Vikové-Kunětické dominuje spojení ženy a matky v biologickém slova smyslu. „Nemyslíte, že žena jako zakladatelka rodiny a tím i národa a státu není povinna se vztyčiti právě dnes?“³⁵ Citace z projevu na sjezdu ženské zemské komise v roce 1928 je jednou z mnoha výpovědí kombinujících pojmy žena, rodina, národ a stát. Viková-Kunětická ženu staví do pozice pilíře společnosti podepírajícího rodinu, národ a konečně i národní stát. Její schopnost reprodukce představuje jednu z mnoha specifických hodnot a přínosů pro společnost. Přisuzuje matce dvě klíčové vlastnosti, které současně slouží jako motivy jejích rétorických vystoupení: povinnost a zodpovědnost.

Povinnost rovná se mateřství, které dominovalo diskurzu ženského hnutí od jeho počátků, a ani období mezi dvěma světovými válkami nebylo výjimkou (k širšímu kontextu viz Bahenská — Heczková — Musilová 2011, s. 108–113). Hlavní úkol žen podle Vikové-Kunětické spočíval v jejich povinnosti porodit a vychovat dítě. Reprodukční schopnost ženy považovala za mravní závazek národu. Na všechny členky národního společenství apeluje, že „[...] jest mravní povinností každé ženy naší, aby dala a vychovala národu dítě a zajistila tak jeho radostnou a jasnou budoucnost“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 246). Imperativ směřující k morální povinnosti spojovala se signifikací žen jako dárek a obnovitelky života: „Jedině je jisto, že žena jako dávkyně života a jeho vychovatelka zodpovídá za vnitřní sílu trvání našeho národního celku.“³⁶ Biologická reprodukce je v jí zastávaném národně ženském diskurzu společenskou rolí, kterou ženy musí splnit.

Ve svých projevech kladla důraz na zodpovědnost žen, neboť právě ony mají v rukou existenci a budoucnost národní pospolitosti. Před volbami do obecních zastupitelstev v roce 1919, prvními, v nichž mohly po roce 1918 ženy volit, věnovala značnou část svého vystoupení jejich roli v nově dosaženém národním státu. Opakováním rétorických figur zaměřených na vyzdvižení síly okamžiku a jedinečnosti voleb vyzývala přítomné k aktivní účasti na budování Československa: „My matky víme a cítíme sílu okamžiku [...] Dnes jsme všechny matkami. Ručíme za svobodu a život českého národa.“³⁷ Této strategie využívala ve své žurnalistice a ve veřejných vystoupeních rovněž v následujících letech.

(2003, s. 71–88), ve které autor pojednal o pronikání eugeniky do českého prostředí po první světové válce. Sborník sestavený týmem pod vedením Milana Ducháčka naopak mapuje kořeny, teze a názory autorů publikace *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* (1934), která odráží stav československé antropologie a eugeniky na počátku 30. let v reakci na vzestup nacismu (Ducháček 2023).

34 Stanovisko zastávané například meziválečnou poslankyní L. Landovou-Štychovou (nejdříve za ČSS, následně KSČ), která stála na opačné straně politického spektra než ČsND (Bahenská — Heczková — Musilová 2010, s. 208–215).

35 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na sjezdu národně demokratických žen.

36 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Předvolební projev.

37 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev před volbami do obcí.

Mateřství považovala Viková-Kunětická za povinnost a současně zodpovědnost ženy vůči československému národu.³⁸ Zastávala propopulační teorii usilující o maximalizaci porodnosti, kterou spojovala s blahem společenství. Počet obyvatel vnímala jako faktor určující moc a postavení celku. Zvýšení natality chtěla dosáhnout státní podporou rodin. V jedné z mnoha kritik rodinného práva a společenské atmosféry si posteskla: „Nevzniká zde nebezpečí, že desetimilionový národ československý vyhyne?“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 244).³⁹ Lze přepokládat, že kriticky se stavěla rovněž k pokusům o legalizaci umělého přerušování těhotenství, o niž usilovala Luisa Landová-Štychová společně s dalšími kolegyněmi z poslancecké sněmovny (podrobněji Žáčková 2016, s. 55–78). Během analýzy pramenů však nebyla žádná taková kritika nalezena. Rekonstruovatelná je ovšem díky sloupku *Česká žena a mateřství* publikovanému v *Ženské hlídce Národních listů*. Autorka po zhodnocení mravních otázek spojených s interrupcí uzavírá:

Jsmo rovnoprávnými a rovnocennými občankami Československého státu a národa. Vedle individuální potřeby svobody a touhy po ní je zde zájem vyšší — zájem národa a státu. Náš národ potřebuje synů a dcer, jejich práce, lásky a ochrany (Národní listy 60, 1920, č. 350, s. 5).

Jelikož za obsah sloupku *Ženské hlídky* odpovídaly členky ženského ústředí, lze předpokládat shodu s názory předsedkyně Vikové-Kunětické. Nabízí se otázka, proč téma interrupce opomíjela, když jindy tak důsledně řešila jiná témata rezonující ve společnosti. Měla snad jisté pochopení pro interrupce? A pokud ano, co bylo příčinou? Tento postoj byl nejen v rozporu s politikou její vlastní strany, ale i s jejím pojetím mateřství jako povinnosti ženy vůči národu. Viková-Kunětická, jak je patrné z jejích článků a vystoupení, nebyla zcela prosta sympatií k eugenickému hnutí. Kontrolu nad „kvalitou“ nově narozeného jedince tedy mohla považovat za pozitivní pro budoucnost národa, aniž cítila potřebu se k tomuto tématu veřejně vyjadřovat. Myšlenka je to však čistě spekulativní a nelze ji z dostupných pramenů spolehlivě rekonstruovat.

Nacionalistický a v rovině fakultativnosti konzervativní postoj k mateřství⁴⁰ směřující k růstu populace je sice dominantní, přesto však není jediným z diskurzů klasifikovaných Yuval-Davis. Viková-Kunětická řešila po skončení mandátu v poslancecké sněmovně sociální otázky pouze z nacionalistické pozice. Obě problematiky

38 Viková-Kunětická se v souladu se svou politickou stranou ztotožňovala s tzv. čechoslovakismem. Z počátku však, stejně jako ČsND, kolísala mezi používáním adjektiv český a československý, jak je patrné v některých citacích.

39 Další příklad vyjádření k rodinnému právu: „Prošel rozlukový zákon a otrásl slovanským významem rodiny jako základem mravní schopnosti i povinnosti člověka jako zárukou vývoje člověka i národa, jako jedinou bezpečnou ochranou dítěte, ženy, národa i státu“; LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev proti uznání Sovětů. K rodině a jejímu významu více v pasáži *Ženy jako symboly v nacionalistických diskurzích*.

40 Je nutno oddělit dvě roviny. Jednu biologicko-reprodukční, kde Viková-Kunětická volá po zvýšení porodnosti skrze vnímání ženy jako matky. Takový postoj klasifikuji jako konzervativní. Na druhou stranu prosazovala právo na mateřství neprovdaných žen, což byl názor v té době velmi radikální a kontroverzní.

se prolínají u smíšených manželství, vůči nimž vystupovala v denním tisku i v rámci aktivit Hraničářského komitét. V jejím hodnocení svazku členů odlišných etnik lze identifikovat (a v pramenech dohledat) prvek eugenické perspektivy: doporučení pro početí ideálního příslušníka kolektivu související s vymezením skrze dichotomii my — oni.⁴¹

ŽENY V MEZIETNICKÉM SOCIÁLNÍM KONTAKTU

Yuval-Davis ženy zařazuje mezi tzv. „border guards“, jež chápe jako systém symbolů a kritérií, který v imaginárním společenství slouží k rozlišení jeho příslušníků a „těch druhých“. Symbolický komplex obsahuje společenské kódy spojené s oblékáním, chováním, náboženstvím, politickým smýšlením a v neposlední řadě i s jazykem (Yuval-Davis 1997, s. 23).⁴² Ženy jsou součástí tohoto komplexu kvůli schopnosti reprodukovat jeho obsah budoucím generacím. „Správný transfer“ těchto kódů zabezpečují výchovou, důraz je však kladen i na výběr partnera. Národní projekty proto řídí rozhodování žen o mateřství a stanoví jim pravidla, s kým dítě mít. Aby byla zachována „čistá pokrevní linie“, je ženám upíráno právo svobodné volby manžela či zakazován sexuální kontakt s příslušníkem jiného etnika. Jak autorka dodává, v mnoha kulturních a náboženských tradicích je „[...] legální manželství obecnou podmínkou pro uznání dítěte jako člena skupiny“ (Yuval-Davis — Anthias 1989, s. 9). Takovou optikou lze ve vztahu k národu hodnotit chování obou pohlaví, klíčovými aktéry jsou však ženy jako zprostředkovatelky společenských kódů a současně biologické matky.

Mezietský kontakt typicky probíhá na území, kde se dvě skupiny prolínají. V případě meziválečného Československa tomu nejvíce odpovídá české pohraničí obývané převážně německou menšinou. Viková-Kunětická s ním měla po přesídlení do Libočan u Žatce přímý kontakt. Tento prostor označila za ukradené, poněmčené a okupované území československého státu.⁴³ V jejím pojetí šlo o prostor neustálého boje mezi Čechy a Němci, jehož výsledek měl determinovat budoucnost národního státu.⁴⁴ Střetávání a soupeření obou etnik vnímala jako kulturní a symbolické klání. Za účelem podpory českého etnika v pohraničí založila v roce 1924 Hraničářské komitét, jež pořádalo sbírky pro děti z českých rodin a akce popularizující situaci hrani-

41 Ilustrativně viz *Naše menšiny* 3, 1923, č. 3, s. 4–5; LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev o situaci Čechů v pohraničí a otázce Sokola. Podrobněji v následující pasáži studie.

42 V tomto navazuje na práci Johna A. Armstronga (2017). Ten používá termín „border guard“, jež lze do českého jazyka přeložit jako „pohraničník/pohraniční stráž“. Výraz je v češtině konotován s negativním podtextem vzniklým po roce 1945. Ve snaze vyhnout se subjektivně zabarvenému významu ponechám sousloví v anglickém znění i s uvozovkami.

43 Viz například *Naše menšiny* 4, 1924, č. 4, s. 69; 5, 1925, č. 11–12, s. 213–215, či dopisy reflektující život na Žatecku dostupné v ANM, f. Karel Kramář, inv. č. 766, č. kar. 18.

44 Pohraničí jako prostor střetávání dvou etnik není konstrukcí Vikové-Kunětické. Jako téma a motiv umělecké literatury a nacionalistického diskurzu se pohraničí ustálilo již ve druhé polovině 19. století; viz Kubů — Šouša 2014, s. 129–149; Kubů — Šouša — Zářický 2014.

čářů. Komitě však bylo zřízeno pod ženskou zemskou komisí, většinu aktivních členů tvořily ženy, a lze tedy dedukovat význam, který Viková-Kunětická v boji o pohraničí ženám přisuzovala.⁴⁵ Kromě zakládání nových škol a organizování společenských událostí považovala za klíčová smíšená manželství, jimž se ve své žurnalistice a politických projevech věnovala ve třech rovinách: vhodnost, dopady a reakce.

Viková-Kunětická hleděla na svět a politiku značně dichotomicky. Příkladem je právě vztah Germánů a Slovanů. Každou rasu⁴⁶ spojovala s určitými vlastnostmi a nechávala se přitom ovlivňovat romantickým nacionalismem 19. století, Herderovým pojetím obou skupin, Palackého filozofii dějin a z nich vycházející beletrizací Aloise Jiráska. I proto neviděla v česko-německém manželství prostor pro převahu „slovan-ské holoubčí a duchovní povahy“, která musela být nutně v područí „germánské síly“. V článcích *Česká rodina v pohraničí*⁴⁷ a *O Libočanech*⁴⁸ nabádala Čechy a Češky, aby nevstupovali do smíšených manželství, neboť „[v]ezme-li si Čech Němkyni — je rodina německá [...], vezme-li si Němec Češku — je rodina německá“.⁴⁹ Považovala za jisté, že „[...] at si vezme Češka Němce anebo Čech Němku, vždycky uplatní se při nadvládě Němců v pohraničí výbojný německý duch“.⁵⁰

Jelikož v tomto potýkání neviděla možnost převahy českého etnika, apelovala na morální integritu a vztah k národu. Vstup do smíšeného svazku označovala za akt nezodpovědnosti vůči národu a státu, za civilizační zručnost: „Smíšená manželství jsou pro každou rasu nebezpečným experimentem, protože jsou těžkým zauzlením problémů národních, státních i jinak politických [...]“.⁵¹ Při hodnocení dopadů se autorka zaměřuje na děti — budoucnost národa. Silnější německý živel dominující v rodině má za následek odrodilství českých dětí žijících v pohraničí. Kritériem určujícím úpadek či progres není však pouze národnost rodičů, ale ve shodě s tradicí národního hnutí je jím i český jazyk. V časopise *Naše menšiny* tak píše: „Naše děti prostě nesmí umět německy, poněvadž děti německé neumí česky,“⁵² a za doklad germanizace obyvatel označuje poněmčená příjmení.⁵³ Jazykový aspekt pak transformuje do jeho institucionálního symbolu — českého školství. Jeho význam vyzdvihuje v publicistice nebo vystupuje s projevem u příležitosti založení české školy ve většinově německém

45 Ke spojení žen a práce v pohraničí viz její článek Politické ženské odbory hraničářské, *Naše menšiny* 6, 1926, č. 1–2, s. 3–4.

46 Autorka skutečně používá termíny národ, rasa, stát značně systematicky. Rasu chápala v souladu s tradicí 19. století jako pojem zahrnující národy, které sdílí určitou esenci; specifické rysy, vzorce chování, poslání. Kategorie měla metafyzickou hodnotu, byla silou určující vývoj lidstva. Povaha, práva i povinnosti individua a národa vycházely z rasové příslušnosti: „[...] rasové vztahy trvají jako základy vývojové schopnosti člověka, jako řešení jeho osobitých práv na život, jako záruka jeho osobitého vývoje v kultuře, sociálním proudění i v rodinných vztazích k věčnému zřídлу pravdy, lásky i povinnosti“ (LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na volební schůzi).

47 *Naše menšiny* 3, 1923, č. 3, s. 4–5.

48 *Naše menšiny* 10, 1930, č. 10, s. 151.

49 Tamtéž.

50 *Národní listy* 62, 1922, č. 202, s. 3.

51 Tamtéž.

52 *Naše menšiny* 3, 1923, č. 3, s. 4–5.

53 *Národní listy* 62, 1922, č. 202, s. 3; 61, 1921, č. 132, s. 1.

Žatci.⁵⁴ Kontrastně naopak vnímá obce, kde českojazyčné školy chybí: „Ale jsou místa, kde takové školy chybí. Jsou místa, kde děti jsou dosud malými mučedníky.“⁵⁵ Původně úzké téma je v podání Vikové-Kunětické jedním z příkladů střetávání českého a německého etnika. Široce pojímaná rétorika popisující výhradně negativní dopady smíšených manželství integruje otázku školské politiky nebo jazykové kultury. Její zobecněné závěry vztahuje na celou národní existenci. Ženy, v tomto případně shodně s muži, jsou označeny za „border guards“, strážce národních hranic. Pokud budou vstupovat do česko-německých svazků, hrozí odrodilství českých dětí, tudíž oslabování budoucích generací českého národa. Jelikož ke kritizovanému sociálnímu kontaktu dochází zejména v československém pohraničí, prostoru rozhodujícího střetu Čechů a Němců, chování českých žen může ovlivnit budoucnost národního státu. Viková-Kunětická sice kladla důraz na roli obou pohlaví jako strážců národních tradic, přesto se opakovaně vrací k ženě.⁵⁶ Při projevu o situaci hraničářů vyzdvihla její roli jako symbolického hlídače a přisoudila jí vliv na budoucnost národní pospolitosti a československého státu. Zúčastněné vyzývá: „Prosím vás [...] vraťte ženu ve zněmčeném území národu, abychom zamezili mrzačení duší českých dětí a abychom v příštím pokolení neztratili celé zněmčené území bez iredentity a bez politických smluv.“⁵⁷ Germanizačnímu tlaku lze tudíž čelit péčí o ženu reprezentující pilíř společnosti. Kromě apelu a volání po osobní integritě Viková-Kunětická navrhovala blíže nespecifikovanou legislativní úpravu smíšených manželství.⁵⁸

V autorčině národně ženském diskurzu ženy symbolizují hranice českého národa. Aby byl zachován, musí být kromě biologické reprodukce a zachování „čistoty krve“ zabezpečen transfer symbolicko-kulturního vzorce. To je úkolem ženy-vychovatelky.

ŽENY-VYCHOVATELKY JAKO ZÁRUKA KONTINUITY

Leitmotivem prvních tří částí studie je kontinuita s předky. Ženy zplazením určitého počtu dětí s vhodným partnerem zajišťují její genealogickou rovinu.⁵⁹ Členové pospolitosti se však vůči ostatním skupinám vymezují nejen společným původem, ale rovněž prostřednictvím jazyka nebo kultury — ideologické roviny mýtů o původu. V předchozí pasáži jsem soubor těchto znalostí, vlastností a dovedností v návaznosti na Yuval-Davis označil za kulturně-symbolický vzorec. Matky jsou těmi, kdo nesou hlavní odpovědnost za jeho mezigenerační transfer. Socializují nového příslušníka národa, proto je jim nacionalistickou perspektivou přikládána funkce zprostředkovatelek „vhodného“ životního stylu nebo společenských kódů (Yuval-Davis — Anthias 1989, s. 9). Kultura

54 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, Projev na slavnosti v Žatci.

55 *Národní listy* 61, 1921, č. 132, s. 1.

56 Viková-Kunětická se k mužským rolím vyjadřuje jen okrajově. Její projevy a texty se zabírají hlavně ženami, na něž chtěla působit primárně a jimž mohla být svým chováním vzorem. Přijetí role „ženského proroka“ bylo motivací k upořádání mužů jako cílové skupiny.

57 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev o situaci Čechů v pohraničí.

58 *Národní listy* 62, 1922, č. 202, s. 3.

59 Tvrzení platí po propopulační a eugenistický diskurz. Malthusiánský chce naopak omezit počet novorozenců, viz s. 21.

podle Yuval-Davis není statická, ale dynamická, a její struktura se vyvíjí pod vlivem různých historických aktérů. Je tedy nutné zohlednit variabilitu kultury předávanou matkami dětem. Její obsah determinuje příslušnost k sociální skupině, politické smýšlení, případně kategorie prostoru a času (Yuval-Davis 1997, s. 67).

Z uvedených důvodů se nyní zaměřím na roli žen ve výchově a její cíle, jak je prezentovala Viková-Kunětická, a současně s tím na zmínky o ideálním obsahu předávaného kulturně-symbolického komplexu. K výchově dětí přistupovala jako k součásti národního vývoje. Spojovala ji s rodinou, mravní zárukou pokračování národa a jeho populačním základem. Význam rodiny a výchovy označovala za „[...] posvátné určení ve všech složkách národního i světového vývoje našeho národa a celého Slovanstva“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 283). Ženy měly v tomto procesu jasně stanovenou pozici. Prostřednictvím transferu symbolů a kultury se podílely na národním a sociálním pokroku, jinými slovy byly matky-vychovatelky jeho nutnou složkou a zárukou (tamtéž, s. 242). Již zde, při rekonstrukci role ženy ve výchově, lze konstatovat, že Viková-Kunětická dbala na genderové rozdělení rolí.⁶⁰ V roce 1924 řečnila při příležitosti předávání ženami vyrobeného praporu národně-demokratickému dělnictvu. Funkci žen v národním celku konkretizovala takto: „Jsme dělnice v rodině [...] Sloužíme muži, dětem, domovu. Nevíme, co je to osmihodinová práce. Jsme dělnice velkých povinností a malých nároků.“⁶¹ Přestože o angažovanosti žen v politice taktéž mluví, daleko častěji zmiňuje role matek a vychovatelek. V *Nové síle* dokonce nejvyšší politický cíl českých a slovanských žen prezentovala slovy: „Slovanky mají jedinou politickou povinnost: zachovati, zušlechtovati a povýšiti rasu slovanskou ve svých dětech na ideál našeho člověka.“⁶² Socializaci v rodině považovala za tak významnou, že kritizovala státní systém sociální péče. Dítě mělo být v ideálním případě co nejdéle s matkou, zaručující transfer symbolicko-kulturního vzorce, neboť „[...] přílišná sociální péče o dítě zevšeobecňuje jeho dosavadní vztah k rodičům a komunizuje jeho citění“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 292). Takovou péči považovala za nehumánní. Stát měl matky podporovat například zajištěním dodatečné výživy, ale jeho další zásahy mohly narušit „správný“ výchovný proces.⁶³

Výchovný proces garantující rozvoj národa bylo nutné chránit před vnějším i vnitřním ohrožením.⁶⁴ Vnější agresorem byl pro Vikovou-Kunětickou německý

⁶⁰ Věcný význam spojení *společenská rovnost* chápala Viková-Kunětická v rámci národně ženského diskurzu značně odlišně od aktivistek ostatních proudů ženského hnutí. Neusilovala o absolutní narovnání možností a povinností, ale naopak vnímala společnost jako přirozeně rozdělenou do určitých skupin, v tomto případě podle genderu. Každá část národa měla mít své určité funkce (viz předchozí pasáže) a jejich plněním pracovat pro blaho národa. Takové pojetí vykazuje společné znaky například s fašistickou Itálií (srov. Passmore 2014, s. 124–134).

⁶¹ LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na slavnosti odevzdávání praporu dělnictvu.

⁶² *Nová síla* 7, 1927, č. 6–7, s. 3.

⁶³ Tento názor byl opakem postojů socialistek, které před první světovou válkou i po ní požadovaly státní zásahy na podporu mateřství. Bahenská — Heczková — Musilová 2010, s. 22 a další texty Anny Malé.

⁶⁴ Specifické postavení v souboru nepřátel zastával v rétorice Vikové-Kunětické židovský národ. Nevěřila v jeho možnou asimilaci, před válkou se vyslovila pro přemístění rakousko-

národ, přirozený soupeř Čechů a slovanských národů, vnitřním nebezpečím politické subjekty zastupující pouze profesní a sociální skupiny, nikoliv národ jako celek — typicky socialismus a bolševismus.⁶⁵ Defenzivní charakter výchovy vůči německému vlivu zmínila v článku *Menšinové děti*, kde si nejprve posteskla nad stavem českého školství v pohraničních oblastech a následně vyzvala české ženy — matky:

Naučme Němce chápat, že deset měsíců ústrku a ponížení dovedeme vykoupit dvěma měsíci lásky a že vždycky za dva měsíce vrátíme do zněmčeného území vzdorné hlavy, kterým nestačí už kousek k úkrytu, poněvadž vědí, že za nimi stojí osvobozený český národ v národním československém státě (Národní listy 61, 1921, č. 132, s. 1).

Citace obsahuje odkaz na cíl výchovného procesu — vzdorného a sebevědomého člena českého národa. Viková-Kunětická čtenářům a posluchačům nikdy nepředložila soupis jeho ideálních vlastností, ale ve svých vystoupeních dávala za vzor příslušníky husitských vojsk a československých legií. V jednom veřejném vystoupení děkovala matkám husitů a legionářů za jejich pomoc národu: „Nemohu jinak než se ve svém úvodu poklonit matkám, které kdysi zrodily a vychovaly voje husitské a které po těch stoletích zrodily a vychovaly nám voje československé armády a českých legií.“⁶⁶ Nepochybovala o tom, že tyto matky jsou vzorem současným ženám. „Na československé matce se nezměnilo od dob husitských pranic, neboť po staletích pokolení a zbídačení národa vydala znovu květy hrdinné síly mravní ve svých synech.“⁶⁷

—uherských Židů a vznik samostatného židovského státu. Po vzniku Československa antisemitismus označila za mravní podmínku trvání československého národa a na kritiku reagovala slovy: „Říkává se o mně, že jsem šovinista a antisemita. Nedělám z toho nikdy žádné důsledky, poněvadž není možné za poměrů, ve kterých žijeme, nebýt ani prvním ani druhým.“ Její antisemitismus vykazuje současně rysy racionálního i iracionálního pohledu. První reprezentuje o rasové teorie opřená představa o přirozené hierarchii ras a negativních dopadech jejich míšení. Iracionalita je patrná především po válce, kdy ve své rétorice operovala s označením německo-židovská materiální skupina. Touto rétorickou figurou slučovala všechna etnika, vůči nimž vymezovala českou národní identitu. Druhým příkladem je signifikace vázaných kandidátních listin, součásti volebního řádu, jako díla židovského spiknutí (autorem byl sociální demokrat židovského původu Alfréd Meissner). Viz LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, články Šovinista a Organizace lidstva. č. kar. 9, projevy O antisemitismu nebo Přednáška. O sexuálním a politickém antisemitismu se v kontextu dalších českých spisovatelek první poloviny 20. století pojednal Robert Pynsent (2008, s. 413–423). Problematika však stále představuje prostor dalšího výzkumu, který by měl zohlednit širší časový rámec než předkládaná studie

⁶⁵ Za obranu vůči nim lze označit návrh poslankyně Vikové-Kunětické z roku 1918, kdy žádala o zřízení bezplatných hospodářských kurzů pro služebné dívky. Jeho potřebu zdůvodnila takto: „Zabráníme tak vzrůstu ženského, pevně nezakotveného proletariátu, neboť se povzbudí tížádost dívek pro domácnost vychovávaných a zajistí se tak nejen dobře kvalifikovaná opora hospodyním, ale také vospělá a sebevědomá síla pro vlastní rodinu a domácnost“; viz Heczková — Svatoňová 2012, s. 253.

⁶⁶ LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, Projev na večeru žen pořádaném Sdružením žen čsl. demokracie.

⁶⁷ Tamtéž.

Prostřednictvím české tradice vytvářela kontinuitu s předky a odkazovala na přenositelnou národní identitu, neboť „[...] matky a pramatky nedaly vyhasnouti rodnému krbu“.⁶⁸ V tomto projevu, ale i v dalších textech mluví Viková-Kunětická o muži-hrdinovi, žulovém charakteru schopném obětovat se pro národní společenství, jako o legionáři v první světové válce. Muže-hrdinu popisuje vždy v kontextu válečném, jako činitele národního osvobození, který má až do poslední kapky krve a závěrečného tlukotu srdce učinit vše, co od něj doba očekává.

Viková-Kunětická přisuzovala oběma pohlavím určité typické vlastnosti a pozice v národních projektech. Stereotypně kladla rovnítko mezi ženou — matku a muže — hrdinu. Obě pohlaví hrají v nacionalistické rétorice specifické role, jichž jsem se doposud dotýkal jen okrajově. V následující části se na ně proto zaměřím cíleně.

ÚCTA K ŽENĚ V NÁRODNÍM SPOLEČENSTVÍ

Ženy nejsou pouze nositelkami kultury a symbolickými „border guards“ etnické skupiny. V ideologické perspektivě jsou symboly ony samy. Ženy ztělesňují v některých národních tradicích vlast, příkladem je sousloví *matička Rus* nebo francouzská *Marianne*. Signifikace půdy jako živitelky, dárnyně života vzniká konotací k mateřství má v mnoha kulturách své pevné místo (Yuval-Davis 1997, s. 45). Ve spojení s válečnými konflikty jsou matky, jež ztratily své syny, odkazem na porážku národa. V některých situacích jsou slovy Yuval-Davis „[...] v jiných formách národních konfliktů muži voláni do zbraně v zájmu jejich žen a dětí nebo na obranu jejich cti“ (Yuval-Davis — Anthias 1989, s. 9). Předchozí text obsahuje zmínky o ženách jako pilířích společnosti, ale soustředil se více na jejich praktické role. Nyní se bude věnovat pojetí symboliky ženy, ale i rodiny a dítěte u Vikové-Kunětické. Cílem je ukázat využití těchto pojmů v její nacionalisticky orientované rétorice a konkretizovat jejich symbolické funkce.

Kromě dichotomického vnímání světa dominuje ideovému zázemí Vikové-Kunětické jasná hierarchie pojmů — *žena, rodina, národ, rasa*. Primární roli má žena jako matka a vychovatelka, která je „[...] zakladatelkou rodiny, národa i rasy“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 317). Tuto čtveřici někdy obohatila o stát kladený na roveň národu, neboť v nacionalistické ideologii je národní stát ideálním typem organizace lidské společnosti. Její texty proto obsahují četné varianty výpovědi „[...] žena, toť základ národa, základ státu“ (tamtéž, s. 265). Rodině jako klíčovému sociálnímu prvku podpíranému ženou přiřazovala výše uvedené funkce. Při hodnocení významu rodiny vycházela z přesvědčení o jedinečnosti slovanské rasy:

U nás Slovanů má rodina význam přímo osudový. Snad nikde není pojem rodina tak posvátný jako v tradici slovanských národů. Rodina, toť věčný zákon mravnosti, úcty k člověku a záruka trvání rasy, národů i států (Naše menšiny 3, 1923, č. 3, s. 4–5).

S ohledem na postoj k mateřství neprovdané ženy je důležitý kontext, v němž o rodině mluví. Uvažovala, že by ji mohla tvořit pouze matka a dítě. Její stranická kolegyně Zdeňka Hásková-Dyková o jejím literárním díle napsala:

68 Tamtéž.

V románech pozdějších zdá se jí, že našla rozřešení rozporu mravního i sociálního tím, že postavila na jednu stranu ženu s dítětem — vyčerpávajíc touto dvojicí pojem rodiny — na druhou stranu pak muže, jehož role zdá se jí v tomto spojení náhodou a rodiny nepodmiňující (Národní listy 62, 1922, č. 205, s. 1).

Obratem však dodala, že tato rovnice jí nebyla zákonem a otázkou zcela dořešenou.⁶⁹ Když Viková-Kunětická ženu spojovala se službou muži a národu, nečinila tak ve smyslu podřízenosti a nadřízenosti. Ideálního stavu společnosti bylo možné dosáhnout pouze skrze úctu k ženě a k jejímu národnímu účelu — zabezpečení rodiny a tím i budoucnosti celé pospolitosti. Tvrdila, že „[...] nikdy nebyly vyřčeny světější pojmy ve vývoji národa a lidstva, než jsou pojmy matka a dítě“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 239).

Z toho vyplývá, že pojmy *žena* a *rodina* používala jako kritérium hodnocení politiky nebo společenské atmosféry. Situaci před rokem 1918 označila za období podřízenosti českého národa, neboť ženy rodily do otroctví (tamtéž, s. 268). Až se vznikem samostatného národního státu a osvobozením zpod nadvlády Němců a Habsburků se pospolitost, a tedy i žena stala svobodnou. Svoboda pro ni znamená „[...] záruku trvání rodiny, národa i Slovanstva“ (tamtéž, s. 284). Viková-Kunětická staví ženu a její svobodu do centrální pozice jako symbolické kritérium, prostřednictvím něhož hodnotí společenský a světový vývoj. Jeho cílem je velká slovanská budoucnost založená právě na úctě k rodině a ženě. Nepřekvapí, že jí v této symbolické roli stojí po boku dítě ztělesňující budoucnost etnika. Proslov na dětském dni uzavřela slovy: „Učte se, pracujte a vyrůstajte. Ve vašich malých rukou spočívá naše naděje, naše víra a celá naše slovanská budoucnost.“⁷⁰ V některých případech naopak ženu a dítě spojovala. Po veřejné schůzi na Slovanském ostrově v roce 1921 napsala: „Neumírá národ, který má šťastné matky a šťastné děti.“⁷¹ Ženu a dítě považovala za natolik podstatné, že požadovala jejich státní ochranu.⁷²

Kromě symbolických ukazatelů Viková-Kunětická ženy prezentovala ještě v jedné rovině. Zejména krátce po vzniku Československa přirovnávala metaforicky stát k dítěti v kolébce a volala po ostražitosti žen: „Konejme svou povinnost asi tak, jako konají matky u kolébky novorozeneho dítěte, na které číhá nebezpečí ze všech stran“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 267). Motiv kolébky použila rovněž v předvolebním projevu v roce 1919, kdy do ní vložila dítě pojmenované Svoboda. Vystoupení bylo zaměřeno proti socialismu, před nímž chtěla bránit děti, domácí krb a národ.⁷³

V předcházejícím textu jsem rekonstruoval názory Vikové-Kunětické na roli ženy ve dvou rovinách; v přirozeně-praktických funkcích, kdy jsou matkami a vychovatel-

⁶⁹ K této problematice v literární tvorbě Vikové-Kunětické viz Heczková 2006, s. 38–49.

⁷⁰ LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 8, Projev na dětském dnu.

⁷¹ Národní listy 61, 1921, č. 67, s. 1.

⁷² Viz její návrh o vzetí ochrany matek a kojenců do státní správy (Heczková — Svatoňová 2012, s. 254). Negativně se naopak vyjádřila k návrhu rozlukového zákona, který označila za nebezpečný pro české ženy (LA PNP, f. Jan Herben, č. kar. 59, č. sl. 5/7/4). Kromě ekonomického rizika, jež spatřovala v neexistenci alimentační povinnosti ve vztahu k dítěti, se obávala rovněž oslabení postavení žen a úpadku slovanské tradice.

⁷³ LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev před volbami do obcí.

kami, a v symbolické oblasti, kde jsou naopak faktorem určujícím vývoj společnosti. Posledním prostorem symbiózy žen a národa je jejich angažování se v politice a věcech veřejných, které je předmětem zájmu poslední části studie.

ŽENY – POLITIČKY V NÁRODNÍCH BOJÍCH

V poslední kategorii vymezuje Yuval-Davis roli žen v národních projektech takto: „[angažují se] jako účastnice národních, hospodářských, politických a vojenských bojů“. Pokud však badatel hledající inspiraci očekává široký rozsah aktivit nebo způsobů participace žen v etnicky motivovaných konfliktech různého charakteru, nedočká se. Autorka klade fokus na válečné střety a službu v armádě (Yuval-Davis — Anthias 1989, s. 10). Tím dochází ke sbližování pojmů národ a stát, s nímž je profesionalizovaná armáda spojena.⁷⁴ Jelikož jsem v úvodu deklaroval snahu oba pojmy jasně oddělit, nyní se od původní metody výrazněji odchýlím. Zatímco se autorka soustředí na válku (Yuval-Davis 1997, s. 93–115), kladu důraz na „domácí frontu“. Mým záměrem je rekonstrukce možností zapojení žen do politiky nabízených Vikovou-Kunětickou. Sama ČsND ve svých stanovách specifikovala důvody zakládání ženských komisí: „[vznikají] za účelem prohloubení organizace a politického vzdělání, jakož i úspěšnější organizace sociální péče, kulturních i společenských úkolů“.⁷⁵ Publicistice a projevy Vikové-Kunětické dominují dva stranou stanovené cíle — politické vzdělávání a společenské úkoly, které však chápala takřka synonymně.

Z dosavadních závěrů by bylo možné vyvodit, že Viková-Kunětická viděla prostor pro angažovanost žen pouze v rodině a výchově dětí. I když taková úloha ženství v jádru jejího pojetí je, podporovala účast žen v politice a na správě věcí veřejných. Pro tuto oblast je typickým rysem, že za vzor dávala ženy organizované v národní demokracii, časté adresátky jejích projevů a článků. Vlastnosti jim přisuzované nejlépe vystihuje její výrok z roku 1928, kdy volební podpora ČsND již soustavně klesala. Podle Vikové-Kunětické sice strana přišla o voliče, ale nepřišla o ženy, které

[v]ěrné, hluboce inteligentní, nezištné stavovskyy, beznárodně do krajnosti, obětavé, nežádající ani osobních práv, ani stavovského posilnění — stojí věrně na strážní svobody svého národa a věří v jeho zodpovědné poslání první strážce příštího soustátí slovanských národů (Národní listy 68, 1928, č. 41, s. 1).

Ideální žena — politička měla sledovat duchovní rozvoj národa, nikoliv usilovat o osobní materiální zabezpečení, což Viková-Kunětická vyčítala členkám sociální demokracie a komunistické strany. Vyslovila nad nimi politování, protože „[...] velká část našich žen se ocitla v područí úplně materiálních zájmů a hesel. Je to beznadějně. Jsou nástrojem výpočtů internacionálních snah.“⁷⁶ Zodpovědné příslušnice národní pospolitosti zkrátka „[...] nemohou otázku rasy jako otázku základní nechat nedoře-

⁷⁴ Činí tak v obou citovaných publikacích a ve svém resumé to potvrzuje i Özkirimli 2010, s. 180–181.

⁷⁵ ANM, f. Antonín Hajn, inv. č. 3651, č. kar. 130.

⁷⁶ LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, O ženě ve veřejné životě.

šenu a přejítí přes ni k heslům sebemodernějším a sebevšeobecnějším“ (Heczková — Svatoňová 2012, s. 278). Ženy měly dbát na slovanskou tradici a do politiky si přinést hodnoty a schopnosti uplatňované v rodině, například intuitivnost a cit pro nebezpečí.⁷⁷ Sledování cesty vytyčené Vikovou-Kunětické mělo rozvíjet role matek nebo vychovatelek a napomáhat sjednocení národa.⁷⁸

Ženám — političkám byla kromě funkce integrální svěřena i funkce defenzivní. Vnitřním nebezpečím byl pro národ podle Vikové-Kunětické socialismus; ženy z pohraničí se měly soustředit na boj s německým etnikem, ostatním kladla za cíl obranu proti této ideologii. Poprvé se varování proti „socialismu a bolševictví“ objevuje jako motiv v jejím projevu na prvním sjezdu ČsND:

A dnes je již jisto, že právě my ženy jsme povinny československému lidu, jeho svobodě i jeho přístím pokolením, že jsme povinny sobě i svým dětem, abychom se postavily tam, kde je vlnobití největší, a svým významem sociálním i mravním opřely se přívalu, který valí se přes hranice na sotva zrozený československý stát (Heczková — Svatoňová 2012, s. 268).

Socialismus stavěla politička do binární opozice k nacionalismu, kdy první jmenovaný reprezentoval kolektivismus a materiálně, druhý zastupoval individualitu a duchovno. Přesto se nevzdala pokusu sjednotit československé ženy pod národní prapor a vyzývala k jejich spolupráci.⁷⁹ Jak však v roce 1928 na sjezdu ženské komise konstatovala, dosavadní koordinace selhala.⁸⁰ Neúspěch přičítala charakterovým rozdílům mezi jí vyzdihovanými národně demokratickými ženami a ženami organizovanými v levicově orientovaných subjektech.⁸¹ Cílem bylo jejich navrácení národu a po bok „správně“ angažovaných příslušnic ČsND.

ZÁVĚR

Božena Viková-Kunětická se díky zvolení poslankyní stala výjimečnou postavou české historie. Jediněnými byly a jsou také její názory na roli ženy, nejen v národních projektech. Pavla Buzková ji považovala za „[...] nejpronikavějšího teoretika lásky, manželství a mateřství“, ale současně reflektovala specifčnost jejích postojů:

77 Představa o pozitivním vlivu „přirozených“ ženských vlastností (např. vyššího smyslu pro morálku) na politiku a politiky byla v ženském hnutí patrná již před první světovou válkou a je dalším důkazem kontinuálního smýšlení Vikové-Kunětické; srov. LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 10, a Rozpor dvou ideových světů, č. kar. 9, Projev na volební schůzi.

78 Vzorem byly členky ČsND, jež považovala za tmel stran; LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na sjezdu delegátek ČsND.

79 *Naše menšiny* 6, 1926, č. 1–2.

80 LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev na sjezdu národně demokratických žen.

81 Naopak charakterově blízké byly alespoň v roce 1927 při volbě prezidenta republiky ženy z Národní obce fašistické. S nimi sdílela Viková-Kunětická nacionalismus i odpor k Masarykovi a skupině Hradu; LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická, č. kar. 9, Projev o vztahu k Masarykovi.

Dnešek si s ní dobře porozumí v oslavě mateřství, avšak zavrhne její anarchický individualismus ženský, který nedbal práv dítěte na otce a otce na dítě... Rozpoznavší bystře neudržitelnost přemrštěného individualismu mužova, vyháněla jej pochybeně stejným neoprávněným individualismem ženským (Buzková 1940, s. 205–226).

Citované výroky odrážejí pozici Vikové-Kunětické uvnitř ženského hnutí meziválečného Československa, kdy představovala solitérku svým důrazem na tradiční pojetí ženské emancipace, v níž hraje hlavní roli národ a teprve potom žena. Orientace na tradici 19. století byla příliš partikulární, neodpovídala dobovým problémům a omezovala možnou spolupráci s ženami z jiných politických směrů. Stranou většinového společenského diskurzu ji postavil i radikální názor na mateřství neprovdaných žen.

Libuše Hezcková (2006, s. 38–49) ve své studii o přístupu Vikové-Kunětické k mateřství použila výraz *ideoložka matriarchátu*. Závěry provedené analýzy jejich textů a veřejných vystoupení potvrzují, že pod vlivem nacionalistické ideologie přisuzovala oběma pohlavím určité typické vlastnosti a funkce. Politička s vědomím svého prvenství a dřívější popularity spisovatelky přijala tezi o vlastním národním údělu. Považovala se za subjekt nacionalistické politiky, aktivní činitelku usilující o národní blaho. Z této pozice promlouvala k ženám, které pro jejich pasivitu a absenci uvědomění chápala jako objekty politiky a svěřovala jim funkce a role ve třech rovinách: prakticko-přirozené, symbolické, prakticko-politické. Díky tomu lze hovořit o přiměřenosti termínu *ideoložka*. Vikovou-Kunětickou kladený důraz na zodpovědnost žen-matek, klíčovou úlohu žen jako symbolických „border guards“ nebo na specifickou schopnost transferu myticko-symbolického komplexu, však samostatně nestačí pro užití výrazu *matriarchát*. Jeho oprávněnost potvrzuje až spojení těchto prakticko-přirozených úkolů, symbolické role ženy jako ukazatele národní vyspělosti a možných politických aktivit. Společně opouští úzké konzervativní stanovisko k roli ženy ve společnosti a konstruuje konečnou ideálně typickou představu Vikové-Kunětické o uspořádání společnosti, již lze označit jako *matriarchální*. Spisovatelka staví ženy na piedestal jako národní poklad hodný ochrany a úcty. Takové pozice je však možné dosáhnout pouze plněním předem narýsovaných povinností a úkonů formovaných v ryze konzervativním pojetí. Rigidní hranice nedovolují žádnou výjimku, protože zájem národa a státu je nadřazen osobnímu prospěchu. Kdokoliv stojící mimo ohraničený prostor je nepřítelem národního celku. Viková-Kunětická hovoří o mateřské povinnosti, ale ve svém černobílém vidění světa opomíjí jiné než nacionalistické paradigma. Zůstala dlužna odpověď na otázku, jak se může angažovat žena, která se z různých důvodů nestane matkou. Jí nabízené uspořádání společnosti není inkluzivní.

Domnívám se, že Viková-Kunětická byla hlavní představitelkou a teoretičkou ideologií nacionalismu formovaného přesvědčení, které označuji výrazem národně ženský diskurz. V jeho jádru se nachází ideál národně uvědomělé pospolitosti stavící ženství do svého středu. Přestože jeho myšlenky oslovily pouze malou skupinu obyvatel z řad kulturních a politických elit, byl v meziválečném Československu specifickým pohledem udržujícím kontinuitu s nacionalismem 19. století a představujícím prostor možné politické radikalizace.

ARCHIVNÍ PRAMENY

ANM, f. Antonín Hajn,
č. kar. 196.

ANM, f. Karel Kramář, č. kar. 18.

LA PNP, f. Božena Viková-Kunětická,
č. kar. 2, 8, 9 a 10.

LA PNP, f. Jan Herben, č. kar. 59.

TIŠTĚNÉ PRAMENY

Národní listy 1920, 1921, 1922.

Naše menšiny 1923, 1924, 1925, 1926, 1930.

Nová síla 1922, 1925, 1926, 1927.

Desetiletí Československé národní demokracie.

Publikace k pražskému sjezdu strany

13. a 14. dubna 1929. Pražská akciová tiskárna,
Praha 1929.

Franta, Bohuslav: *Parlamentní právo žen.* Český
čtenář, Praha 1916.

Harna, Josef: *Politické programy Československé
národní demokracie a Národního sjednocení*

1918–1938. Nakladatelství HÚ AV ČR,
Praha 2017.

**Heczková, Libuše — Svatoňová, Kateřina
(eds.):** *Jus Suffragii. Politické projevy Boženy
Vikové-Kunětické z let 1890–1926.* Ústav
T. G. Masaryka, Praha 2012.

Sís, Vladimír (ed.): *Karel Kramář. Život —
dílo — práce vůdce národa II.* A. Pokorný,
Praha 1937.

LITERATURA

Anthias, Floya — Yuval-Davis, Nira:

Woman — Nation — State. Palgrave
Macmillan, London 1989.

Bahenská, Marie — Heczková, Libuše —

Musilová, Dana (eds.): *Ženy na stráž. České
feministické myšlení 19. a 20. století.* Masarykův
ústav AV ČR, Praha 2010.

Bahenská, Marie — Heczková, Libuše —

Musilová, Dana: *Iluze spásy. České feministické
myšlení 19. a 20. století.* Veduta, České
Budějovice 2011.

Borovičková, Vlasta: *K historii ženského hnutí*

v Čechách. Ženská revue, Brno 1914.

Breuilly, John: *Nationalism and the State.*

Manchester University Press, Manchester
1982.

Burešová, Jana: *Proměny společenského postavení
českých žen v první polovině 20. století.*

Univerzita Palackého, Olomouc 2001.

Buzková, Pavla: *Ženy v české literární*

tvorbě na přechodu 20. století. In:
R. Bednaříková-Turnwaldová, M. Tumlířová,
A. Birnbaumová, B. Veselá (eds.): *Česká
žena v dějinách národa.* Praha 1940,
s. 205–226.

Connor, Walker: *Ethnonationalism:*

The Quest for Understanding. Princeton
University Press, Princeton 1994.

David, Katherine: *Czech Feminists and*

*Nationalism in the Later Habsburg
Monarchy: 'The First in Austria.'*
Journal of Woman History 3, 1991, č. 2,
s. 26–45.

Dudeková Kováčová, Gabriela: *Between*

*Transnational Cooperation and
Nationalism: The Little Entente of Women
in Czechoslovakia.* *Aspasia* 16, 2022, č. 1,
s. 56–78.

Dudeková Kováčová, Gabriela: *V ženskom,*

*alebo národnom záujme? Božena
Viková-Kunětická a jej bojkot kongresu
Medzinárodnej aliancie za volebné právo
žien v roce 1913.* In: Marie Bahenská, Jana
Malínská (eds.): *Ženy a politika (1890–1938).*
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2014,
s. 91–127.

Ducháček, Milan a kol.: *Za rovnocennost
evropských plemen. Československá antropologie
tváří v tvář rasismu a nacismu.* Nakladatelství
Lidové noviny, Praha 2023.

- Eriksen, Thomas H.:** Sex, Violence and Nationalism. *Ethnic and Racial Studies* 40, 2017, č. 9, s. 1438–1449.
- Filipowicz, Marcin:** *Roditelky národů. Z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století.* Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2007.
- Guibernau, Montserrat:** *The Identity of Nations.* Polity, Cambridge 2011.
- Havelka, Jiří:** *Katolické političky.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2018.
- Heczková, Libuše:** Cesta světla? Matriarchát Boženy Vikové-Kunětické. In: Petra Hanáková, Libuše Heczková, Eva Kalivodová (eds.): *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity.* Sociologické nakladatelství, Praha 2006, s. 38–49.
- Holubec, Stanislav:** *Nešťastná revolucionářka. Myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové-Štychové (1885–1969).* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2021.
- Hroch, Miroslav:** Národ jako evropské specifikum, jak slovem (de)formovat historickou i současnou realitu. *Dějiny — teorie — kritika*, 2017, č. 2, s. 310–332.
- Hutchinson, John — Smith, Anthony D. (eds.):** *Nationalism.* Oxford University Press, Oxford 1994.
- Ježková, Petra:** Božena, bojovná žena. Nacionalistický radikalismus českého feminizmu. In: Marie Bahenská, Jana Malínská (eds.): *Ženy a politika (1890–1938).* Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2014 s. 83–91.
- Koňalka, Jiří:** Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912. *Documenta pragensia* 13, 1996, s. 307–320.
- Krutílková, Hana:** *Disciplinované buřičky. Ženy v politických stranách na Moravě do roku 1914.* Matice moravská, Brno 2022.
- Kubů, Eduard — Šouša, Jiří — Zářícký, Aleš (eds.):** *Český a německý sedlák v zrcadle krásné literatury 1848–1948.* Dokořán, Praha — Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2014.
- Kubů, Eduard — Šouša, Jiří:** Svatopluk Čech a jeho Lešetínský kovář ve stínu dvouhlavého orla. O počátcích paradigmatu české „hraničářské“ literatury. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 5, 2014, č. 2, s. 129–149.
- Malečková, Jitka:** Nationalizing Women and Engendering the Nation: The Czech National Movement. In: Ida Bloom, Karen Hagemann, Catherine Hall (eds.): *Gendered Nations: Nationalism and Gender Order in the Long Nineteenth Century.* Berg Publishers, New York 2000, s. 293–310.
- Malečková, Jitka:** The Emancipation of Women for the Benefit of the Nation: The Czech Womens Movement. In: Sylvia Paetschek, Bianka Pietrow-Ennker (eds.): *Womens Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective.* Stanford University Press, Stanford 2004, s. 167–188.
- Miller, David a kol. (eds.):** *Blackwellova encyklopedie politického myšlení.* Proglas, Brno 1995.
- Mosse, George L.:** *Nationalism and Sexuality: Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe.* University of Wisconsin Press, Madison 2020.
- Musilová, Dana:** *Z ženského pohledu: Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939.* Veduta, České Budějovice 2007.
- Nagel, Joane:** Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations. *Ethnic and Racial Studies* 21, 1998, č. 2, s. 242–269.
- Neudorflová-Lachmanová, Marie:** *České ženy v 19. století.* Janua, Praha 1999.
- Nováková, Teréza:** *Ze ženského hnutí.* Josef R. Vilímek, Praha 1912.
- Offen, Karen:** *European Feminism 1700–1950: A Political History.* Stanford University Press, Stanford 2000.
- Özkirimli, Umur:** *Theories of Nationalism: A Critical Introduction.* Palgrave Macmillan, New York 2010.
- Pynsent, Robert:** Neplodní staří mládenci. *Slovo a smysl* 1, 2004, č. 1, s. 66–88.
- Pynsent, Robert:** *Ďáblové, ženy a národ. Výbor z úvah o české literatuře,* přel. Jan Pospíšil. Karolinum, Praha 2008.
- Smith, Anthony D.:** *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach.* Routledge, London 2009.

- Smith, Anthony D.:** *Myth and Memories of Nation*. Oxford University Press, Oxford 1999.
- Smith, Anthony D.:** *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic*. Oxford University Press, Oxford 2008.
- Szopová, Eva:** *Dvě české političky-novinářky: Božena Viková-Kunětická a Františka Plamínková*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, 2011.
- Šimůnek, Michal:** Národní eugenika — eugenický národ? In: Antonín Kostlán (ed.): *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Výzkumné centrum pro dějiny vědy AV ČR, Praha 2003, s. 71–88.
- Štěpánková, Petra:** Když jdu, tak jdu. Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická. In: Petra Hanáková, Líbuše Heczková, Eva Kalivodová (eds.): *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Sociologické nakladatelství, Praha 2006, s. 14–37.
- Štěpánová, Irena:** Mezi národem a politikou. In: Marie Bahenská, Jana Malínská (eds.): *Ženy a politika (1890–1938)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2014, s. 40–48.
- Velek, Luboš:** První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In: Milan Vojáček (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Národní archiv, Praha 2007, s. 259–319.
- Voborník, Jan:** *Božena Viková-Kunětická*. Česká akademie věd a umění, Praha 1934.
- Walters, Margaret:** *Feminism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford 2005.
- Yuval-Davis, Nira:** *Gender and Nation*. SAGE, London 1997.
- Yuval-Davis, Nira:** Women and the Biological Reproduction of the Nation. *Women's Studies International Forum* 19, 1996, č. 1/2, s. 17–24.
- Železná, Hana:** Božena Viková-Kunětická: na konci cesty? In: Marie Bahenská, Jana Malínská (eds.): *Ženy a politika (1890–1938)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2014, s. 203–212.